

Michaelskerk Koudekerke: monument met warmtepomp

Na een jaar hard werken door professionals én vrijwilligers is de verbouwing en herinrichting van de Michaelskerk in het Zeeuwse Koudekerke afgerond. Voor zover bekend is dit de eerste monumentale kerk in Nederland die wordt verwarmd met een warmtepomp.

Tekst: Kees Posthumus | Beeld: Petra den Boer & Kerkmagazine

Het gebruik van luchtwarmtepompen staat volop in de aandacht. In nieuw of recent opgeleverde gebouwen is de isolatie goed genoeg om met een warmtepomp te verwarmen. In oudere huizen en ook in monumentale kerken lukt dat niet of moeilijk. Protestants Koudekerke durfde het aan, vertelt Robert Boot. Hij is voorzitter van het College van Kerkrentmeesters van de Protestantse Gemeente Koudekerke op het Zeeuwse eiland Walcheren.

Oude kachels

Boot: "Het proces van deze verbouwing begon in september 2017. De directe aanleiding ervoor waren onze zestig

jaar oude, gasgestookte kachels, met een pijp naar buiten. Het kostte steeds meer moeite om onderdelen en materiaal te krijgen als ze kapot waren. Het lukte de installateur nog net, maar het was veel gedoe. Ook ontbrak elke mogelijkheid om te ventileren, wat bij die oude kachels echt nodig was. De coronapandemie maakte intussen duidelijk dat goed ventileren noodzaak is. Wij besloten dat de vervanging van de kachels en het aanbrengen van ventilatie een goede aanleiding was om de kerk compleet opnieuw in te richten. Het werk heeft een jaar geduurd, in die tijd kerkten wij in de Protestantse Kerk van Biggekerke." Eerder overwoog de kerk de inzet van

een bodemwarmtepomp. Hiermee haal je warm water diep uit de bodem. Die oplossing bleek, naast praktische bezwaren, ook € 50.000,- duurder. Dat ging de kerk boven de Zeeuwse pet.

Gasloze kerk

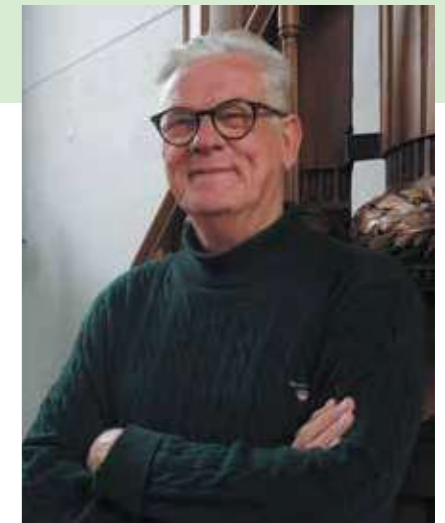
"Wij kozen voor een warmtepomp. Dat is uniek voor een oude kerk als de onze, die door vele kieren en gaten en het ontbreken van een spouwmuur eigenlijk niet goed genoeg geïsoleerd kan worden. Toch wilden wij een oplossing waarmee wij, met het oog op de toekomst, van het gas af konden. Onderzoek door installatiebedrijf H&R wees uit dat verwarming door een warmtepomp haalbaar was. Hoewel de prognoses tot nu toe een gunstiger beeld gaven dan hoe het nu in werkelijkheid werkt. Dat trekt nog bij, hopen wij, als de installatie beter ingeregeld is en wij weten hoe we ermee om moeten gaan. Het is inmiddels met 20 graden soms te warm in de kerk. Dat vraagt erg veel stroom. Op het dak van de consistorie komen nog zonnepanelen, waarmee we een klein deel van ons eigen stroomverbruik kunnen opwekken."

Banken en stoelen

Boot: "In de kerk stonden de banken op een vloer die naar achteren omhoog liep. Ons besluit om dat te veranderen

Michaelskerk Koudekerke

Kerkrentmeester Robert Boot

“

Ontelbare botjes, foto gemaakt, opnieuw begraven, zand erover.

en stoelen te plaatsen stuitte op bezwaren van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Zij vonden dat de banken moesten blijven, omdat ze karakteristiek zijn voor het gebouw. Hun vrees is dat je straks alleen nog banken vindt in de nieuwgebouwde reformatorische kerken en niet meer in monumentale kerken. Ik begrijp dat wel, maar met stoelen vergroot je de gebruiksmogelijkheden van de kerk. Het werden dus stoelen, in de goede kleur, gekocht bij Hoekman uit Yerseke."

Botjes en zerken

"Om de vloer op gelijke hoogte te brengen en vloerverwarming aan te brengen, moesten wij gaan graven. Dat vroeg om de inzet een archeoloog. Wij wisten, uit de documentatie van vorige verbouwingen in de jaren vijftig en zestig, dat er van alles onder de houten vloer lag. Het graafwerk leverde vele botjes en oude grafzerken op. Van de

botjes maakte ik een foto, waarna we ze opnieuw hebben begraven: zand erover. Ook ons plan om de grafzerken buiten de kerk te leggen, kon rekenen op bezwaren van de RCE. Hun deskundigen besloten dat deze in de nieuwe vloer moesten worden opgenomen.

Dat is erg ingewikkeld en daarmee kostbaar. Grafstenen hebben verschillende diktes, in tegenstelling tot de nieuwe plavuizen. Een van die zerken was zo zwaar dat er kleine kraan aan te pas moest komen. Allemaal meerwerk en meer kosten. Of de kerk het alternatief kan betalen? Dat is niet de grootste zorg van de RCE." Nu liggen ze keurig tussen de nieuwe plavuizen. De letters op de zerken uit de vijftiende eeuw waren slecht leesbaar. Restauratie- en aannemingsbedrijf A.C. Rijken en Zonen behandelde ze met succes.

Schuifdeuren

De gedateerde consistorie kreeg een volledige update en ziet er nu strak uit. Voorzetramen en vloerisolatie zorgen voor extra isolatie. Boven de tafel hangen lampen die uit de kerk komen, hergebruikt. Een oud keukenblok in een soort kast achter een schuifdeur is vervangen door een mooie nieuwe keuken achter een nieuw geplaatste wand. De kosteres is er blij mee.

Om ruimte te besparen bestaat de toegang tot de keuken uit een gelikte schuifdeur. Ideeetje van aannemer Joziasse, net als de berguimtes boven de keuken. Daar kom je, zoals in oude bibliotheken, door een trap aan een rails te haken.

Door de nieuwe muur werd de vergaderruimte kleiner, maar het is goed te doen. Wat hielp, was overbodig inventaris beter op te ruimen: de brancard en de onduidelijke tafeltjes, die je in elke kerk tegenkomt. ➤

Dat de consistorie er nog staat, is te danken aan de RCE. De kerk had jaren geleden plannen om een aanbouw te realiseren. Om vergaderingen te houden en na de kerkdienst koffie te drinken. Daarvoor zou de consistorie moeten wijken, maar daar stemde de RCE niet mee in.

Plan B was de sloop van een oude school, waarin de gemeente al samen kwam. Op de plaats daarvan, in de straat tegenover de kerk, is toen een nieuw zalencentrum gebouwd, De Klimop. Daar vinden allerlei kerkelijke activiteiten plaats, zoals een inloopochtend. De ruimtes worden ook verhuurd, bijvoorbeeld voor koersbal op maandag.

Hergebruikt hout

In de consistorie staat een bescheiden, mooie hoekbank, gemaakt uit hout van de verdwenen kerkbanken.

Boot: "Een aantal kleinere, tweezitsbanken zijn verkocht aan gemeenteleden. De opbrengst kwam ten goede aan de verbouwing. De

resterende banken werden opgeslagen en bewaard. Het hout ervan is nu opnieuw gebruikt bij de herinrichting. Deze klus nam ons gemeentelid, diaken en timmerman Bram Kesteloo vrijwillig voor zijn rekening. Hij heeft er ongelooflijk veel werk aan gehad. Hij maakte er nieuw liturgisch meubilair mee: een ruime liturgische tafel, een lezenaar, een kruis voor aan de wand, een standaard voor de doopschotel. Hij bouwde er een meubel mee voor in de hal, daar kunnen tijdschriften op en Liedboeken in. Bram is zo creatief, hij maakte er zelfs een standaard voor de groene palm, rechts naast de preekstoel. Ook de achterwand is betimmerd met hergebruikt hout. En zelfs de plaats voor het bedienen van beeld en geluid is gemaakt met het hout van de banken."

Taart van Koppejan

De inzet van vrijwilligers bij de werkzaamheden is enorm, een groep van zeventig tot tachtig vrijwilligers.

Organisator van die inzet was gemeentelid Piet Wielemaker. Vanaf het begin waren er goede afspraken met aannemer Joziasse. Eerst kwamen de mannen om af te breken en te helpen bouwen. Daarna kwamen de vrouwen om te poetsen, te stofzuigen en te dweilen. Tijdens de koffiepauzes werden vrijwilligers regelmatig verrast met taart of bolussen, die Bakkerij Koppejan, tegenover de kerk op de ring van Koudekerke, kwam brengen.

Kosten

Architect Matthijs Klooster van MKArchitecten uit Rotterdam tekende het nieuwe ontwerp voor de kerk. Hij verplaatste de trap naar het orgelbalkon, waar zich ook zitplaatsen bevinden. Deze trap stond midden in de hal van de kerk en werd gesloopt. Een compleet nieuwe trap is geplaatst aan de zijkant. Op het orgelbalkon bleven de oude banken staan. Het zicht op de kerkzaal en het liturgisch centrum blijft daar beperkt. Op de plaats waar de trap boven kwam, biedt een raam een doorkijkje naar de hal. Wat niet doorging: de futuristische en behoorlijke dure verlichting die hij voor de kerkzaal had ontworpen. Te duur, er hangen nu nieuw gekochte, goedkopere kroonluchters, gekocht bij HPV Kroonluchters uit Heemskerk, met LED-verlichting. Boot: "Door de langdurige vergunningenprocedure en de uitbraak van corona, stegen de prijzen meer dan geraamd. De verbouwing kostte uiteindelijk bruto in totaal ruim zeven ton. Legaten, subsidies en minderwerk voor de aannemer vanwege inzet van vrijwilligers leverde een bezuiniging van niet minder dan € 126.000,- op.

Bram Kesteloo maakt nieuwe meubels van het hout van de oude banken

Plafond van de consistorie

Zo blijven we op zes ton, die we ons als budget hadden gesteld."

Lokale bedrijven

De verbouwing, die begon met zwaar verouderde kachels, mondde uit in een totaalproject.

De audiovisuele installatie is vernieuwd, aanvankelijk door Relisound en na overname van dit bedrijf door Schaapsound. De lamellen voor de ramen werden vervangen door gordijnen, geleverd door TMC uit Goes.

Officiële opening van de heringerichte kerk

Er kwamen nieuwe, waterbesparende toiletten, meer dan voorheen. Joosse Schilderwerken uit Koudekerke verzorgde het schilder- en stucwerk. Marsaki uit Goes begeleidde het bouwproces. De kerk zocht in het bijzonder naar plaatselijke en regionale bedrijven om een rol te spelen in de verbouwing en herinrichting.

De nieuwe inrichting bevat de gemeente goed. Stoelen zitten

gerieflijker dan banken. Door de plaatsing van stoelen is het aantal zitplaatsen afgenomen, waardoor de kerk sneller vol lijkt. Daarnaast blijkt de gezamenlijke inzet voor de verbouwing een stimulans voor het gemeentewerk. De gemeente hoopt dat de kerk vanaf nu meer gebruikt zal worden voor kleinere, culturele activiteiten in het dorp. Het begin is er al: op Koningsdag speelde Voorwaarts in de kerk, de harmonie van Koudekerke.

Wat nog rest van de vorige inrichting zijn de schaduwen die de oude banken maakten op de houten wanden aan de zijkant. Zo gaat het oude symbolisch mee in het nieuwe.

Aannemer: www.joziasse.nl
 Warmtepomp en ventilatie: www.hrininstallatie.nl
 Architect: www.mkarchitecten.nl
 Stoelen: www.piethoekman.nl
 Beeld en geluid: www.schaapsound.nl
 Gordijnen: www.tmcwonen.nl
 Bakker: www.bakkerijkoppejan.nl